

О. Бургардтом» [7, с. 58]. Подібних прикладів у його епістолярії зустрічаємо чимало.

Отже, попри очевидні відмінності художніх уподобань, громадсько-політичної активності, «присутність» «грона п'ятірного» в авторському тексті В. Стуса очевидна. Висока естетика неокласиків, виражена як зовнішніми маркерами, так і латентно, притягувала поета-дисидента своєю рафінованістю, зорієнтованістю на взірці національної та європейської культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горячева О. М. Микола Зеров і його епоха, або Великий нонконформіст (Спроба «некомпліментарного розгляду»). У кн.: Наш сучасник Микола Зеров. Луцьк : ВМА «Терен», 2006. С. 72–80.
2. Іщенко Є. О. Віталізація смерті в поезії Василя Стуса. Слово і Час. 2006. № 11. С. 69–76.
3. Мейзерська Т. С. Re-presence: Відлуння Сходу в українській літературі XIX ст.: збірник наукових статей. Одеса : Астропринт, 2009. 156 с.
4. Москалець К. В. Василь Стус: незавершений проєкт. У кн.: Стус В. С. Зібрання творів: у 12 т. Київ : Київська Русь, Факт, 2007. Т. 1. С. 7–38.
5. Райбедюк Г. Б. Василь Стус і Микола Зеров: діалог художніх свідомостей. Наукові записки. Серія «Філологічна». Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. Вип. 21. С. 297–306.
6. Стус В. С. Твори: в 6 т., 9 кн. Львів : Просвіта, 1994. Т. 4. 545 с.
7. Стус В. С. Твори: в 6 т., 9 кн. Львів : Просвіта, 1997. Т. 6 (додатковий). Кн. 1: Листи до рідних. 495 с.
8. Стус В. С. Твори: в 6 т., 9 кн. Львів : Просвіта, 1997. Т. 6 (додатковий). Кн. 2: Листи до друзів та знайомих. 262 с.
9. Стус Д. В. Василь Стус: життя як творчість. Київ : Факт, 2005. 368 с.

Григошкіна Я. В.

(м. Вінниця)

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ СТУСА

У статті зосередимо увагу на перекладацькій діяльності Василя Стуса в умовах ув'язнення – найбільш складному періоді його життя. М. Коцюбинська в інтерв'ю для радіо «Свобода» згадувала про те, що переклад для поета «мав екзистенційне значення, особливо в тих умовах, в яких він жив, і утверджувався, і мусив працювати» [8].

Досі не дослідженими залишаються переклади, здійснені В. Стусом з тих мов, які він вивчав самотужки під час перебування в місцях позбавлення

волі, зокрема переклади з французької, англійської, іспанської, італійської, чеської, польської, словацької, білоруської мов та ідиш. У бібліографічному покажчику «Постать Василя Стуса над плином часу» зазначено лише 9 позицій, що стосуються перекладацького аспекту його діяльності, зауважимо, що це – станом на 2008 рік. Найбільшою мірою дослідженими виявилися переклади німецьких авторів, які найкраще збереглися [11, с. 127–128]. В. Стус перекладав твори Бертольда Брехта, Вільгельма Клемма, Еріха Кестнера, Готтфріда Бенна, Христіана Вайзе, Едуарда Меріке, Ганса Ф. К. Гюнтера, Пауля Целяна, Інгеборга Бахмана, Ернста Теодора Амадея Гофмана, Райнера Марії Рільке, Йогана Вольфганга фон Гете.

П. Робінсон порушує питання про те, чи можна загалом адекватно перекладати поезію [16, с. 12, 14, 17]. Однак, як можна долучитися до шедеврів світового літературного мистецтва, якщо не володієш мовами. Г.-Г. Гадамер у праці «Читання й перекладання» підкреслює, що високого рівня словесної майстерності перекладач досягає тоді, коли твір, що опрацьовується, буде нерозривною складовою «його власного поетичного твору» [2].

Відтворення ідеї перекладеного твору, наближеної до форми оригіналу, – це місія перекладача. Д. Наливайко підкреслював, що В. Стус перекладав усюди, «без перекладацької праці не мислив себе як поета» [10, с. 183].

Переклади В. Стуса з російської мови привернули увагу Т. М. Михайлової. На думку дослідниці, перекладацький доробок з російської мови має посісти значне місце в його спадщині з урахуванням неповноти його охоплення навіть на теперішній час. Важливою є також думка дослідниці про те, що поет цікавився творами тих письменників, які належали до літературного канону, були яскравими особистостями. «Для Стуса-перекладача було важливим прагнення максимально відтворити оригінал на рівні образної системи, зберігаючи при цьому його інтонаційну специфіку, зокрема: віршовий розмір і ритм. Тому можна говорити про високий ступінь еквілінеарності (дотримання кількості рядків) та еквіритмічності (точна передача ритмічних особливостей кожного окремого вірша оригіналу)» [9, с. 226]. Отже, перекладацька діяльність Василя Стуса була предметом наукових студій багатьох учених.

Актуальність цієї студії зумовлена потребою глибшого, ніж досі, осмислення перекладених Василем Стусом творів англійських (Дж. Р. Кіплінга) й іспанських (Федеріко Гарсія Лорка) письменників, французьких літераторів (Рене Шара, Артюра Рембо, Гі де Мопассана), пошуком вагомих для усвідомлення авторської індивідуальності смислових акцентів. Зацікавленість дослідників перекладами В. Стуса та низка

публікацій за останні роки (див. Р. Веретельник, 2016 р.; Т. М. Михайлова, 2016, 2017 р.; Л. Кравченко, 2013, 2008 р.; О. М. Голікова, В. М. Мирошніченко, 2009 р.; Р. Зорівчак, 2005 р.; Л. Череватенко, 1997 р.; Д. Наливайко, 1991 р.; Л. Рудницький, 1985) підтверджують актуальність обраної тематики. Найменш виявленими залишаються прийоми перекладу віршів з певної мови. **Предметом** дослідження у цій студії будуть засоби перекладу англомовного вірша «If» українською мовою.

Мета цієї наукової розвідки – з'ясувати перекладацькі трансформації, здійснені В. Стусом для найточнішої передачі не лише смислу, а й духу вірша Дж. Р. Кіплінга. Зазначена в роботі мета зумовлює розв'язання наступних завдань: по-перше, з'ясувати причини вибору В. Стусом з плеяди англомовних авторів саме цього вірша Дж. Р. Кіплінга; по-друге, з'ясувати важливість перекладацької діяльності для в'язня; по-третє, визначити засоби, до яких удається В. Стус під час перекладу вірша «If» українською мовою.

Перекладацька діяльність у в'язнично-табірний період життя була основою стійкості, завдяки усвідомленню своєї місії наповнювала сенсом його буття. Вивчення іноземних мов та створення художнього простору завдяки захопленню перекладацькою діяльністю, як зауважує Т. М. Михайлова, були необхідні, щоб «абстрагуватися від невтішної реальності в'язниці» [9, с. 223]. Розширення свого духовно-життєвого простору завдяки входженню у чужі художні світи стало порятунком для ув'язненого поета з безкомпромісною позицією, можливістю створення власного художнього світу [12, с. 256]. Знесилений пошуками «обґрунтування своєї життєвої настанови» [4], він знаходив сенс життя в осягненні вічного.

Звернення В. Стуса до творчості інших письменників зумовлювалося суголосністю їхніх ідейно-естетичних позицій, мистецьких уподобань, нерідко деталей біографії. Так, скажімо, звернення до творів Рене Шара для перекладу визначалося тим, що французький поет був учасником Руху опору у Франції під час Другої світової війни, боровся з німецькими окупантами у складі партизанського загону, заслужив військові почесті, був нагороджений Орденом Почесного легіону, Орденом наук і мистецтв Франції. Р. Шар став символом протистояння німецьким загарбникам, а В. Стус шукав «підтримки», прикладу, щоб черпати мужність для власного опору тогочасній системі. Таким чином, простежується зв'язок між деталями життєвого шляху письменників, їхньою цілеспрямованістю, стійкістю, витримкою, наснагою, переконаністю у вірності своїй справі, гідністю.

Більша частина перекладів з німецької мови також пов'язана з співзвуччям власного досвіду біографії улюблених німецьких письменників, особливо Р. М. Рільке, добрим володінням німецькою мовою і швидким

опрацюванням цих текстів. Спільним для творів німецькомовних авторів з В. Стусом є, за словами С. Квіта, напруженість, послідовність, системність і цілісність мислення [4]. Поезія і філософія органічно поєднуються у працях В. Стуса, стають єдиним цілим.

Увагу до вірша «If» привернула більшою мірою не біографія Дж. Р. Кіплінга, не сильна особистість письменника, а зміст його морального кодексу справжньої людини, майстерно реалізований у 35 рядках. Неодноразово «If» ставав найулюбленішим віршем британців за версією BBC. Дж. Р. Кіплінг вболівав за долю свого сина, який служив у війську в роки Першої світової війни. Неможливістю безпосередньо піклуватися та виховувати сина переймався Василь Семенович, намагаючись у листах до сина чи дружини донести те важливе, що він демонстрував на своєму прикладі – залишатися гідним себе, свого ім'я попри будь-які життєві негаразди та перепони, творити добро і не пишатися цим, а бути самим собою.

Вірш Дж. Р. Кіплінга «If» перекладений багатьма мовами, має по декілька варіантів перекладу в кожній мові, зокрема більше 50 – російською, більше 18 – українською мовами. Одним із найкращих перекладів англійського вірша «Якщо» вважають варіант, запропонований В. Стусом. Були здійснені порівняння кількох версій перекладу «If» (див. докладніше – [1]) та висвітлена історія написання у 1967, 1973 р. і переписування перекладу цього вірша В. Стусом у 1983 р., неодноразова спроба донести цей текст до дружини та сина [17]. У своїй розвідці про сприйняття критиками вірша Дж. Р. Кіплінга «If» та його переклад Р. Веретельник відзначив таку особливість манери В. Стуса-перекладача, як постійний перегляд та переписування зробленого. Вимогливість до себе позитивно позначалася на результатах діяльності, віднайденні того варіанта, що за літературною цінністю міг вважатися власним художнім набутком, «навіть кращим за оригінал» [17, с. 183].

Для проведення аналізу перекладацьких прийомів англійського вірша «If» українською мовою текст вірша був розподілений на 20 умовних частин за довершеністю кожної думки. Серед зазначених 20 «блоків» було виділено 35 синтагм (речень та їх частин) як менших за блоки одиниць дослідження, при цьому в межах перекладу окремих синтагм для деяких лексичних одиниць могли бути використані різні перекладацькі прийоми. Всього було нараховано 75 прийомів для відтворення змісту тридцятип'ятирядкового вірша Дж. Р. Кіплінга «If». Для увиразнення емоційно-сислового компонента і автор оригіналу, й перекладач використали анафору (англ. *if*, укр. *коли*) з тією ж різницею, що у Дж. Р. Кіплінга речення з *if* є підрядними реченнями умови, а у В. Стуса вони відтворені підрядними реченнями часу

(коли позначає більшу вірогідність дії у порівнянні з *if*). Ідею твору також допомагає розкрити використання антитези, наприклад, англ. *trust – doubt, winnings – loss, kings – crowds, foes – friends* та відповідники укр. *віриш – невіри, надбання – поразка, король – юрба, друг – ворог* та ін. В. Стус дивує зміною розташування одиниць синтаксису, особливо в останніх чотирьох рядках вірша та в середині, наприклад:

*If you can trust yourself when all men doubt you,
But make allowance for their doubting too;*

Переклад В. Стуса:

*коли наперекір хулі жорстокій
між невірів ти віриш сам собі [13].*

Повчання Дж. Р. Кіплінга спонукають дотримуватися своєї позиції, розрізняти *добре – зле*, не містять монотонних нудних формулювань або модальних дієслів зі значеннями поради, настанови, однак текст сприймається як поклик до дії, заохочення. Більшість лексичних одиниць у вірші – це іменники, які створюють враження чогось стабільного, незмінного на зламі століть, та дієслова, що додають динаміки розвитку. У читача виникає відчуття невпинності процесу самовдосконалення.

З'ясовано, що за допомогою сукупності лексико-граматичних трансформацій (усього 26 прикладів прийомів, наприклад, англ. *And stoop and build 'em up* 'нахилитися і побудувати' – укр. *доробляти*; англ. *after they are gone* – укр. *зотлілі*; англ. *there is nothing in you* – укр. *немає сили*; англ. *And never breath a word about your loss* – укр. *без жалю й дорікання*), опущень (15 прикладів, зокрема англ. *can hurt you* 'можуть тебе поранити'; *If all men count with you* 'Якщо всі люди розраховують на тебе', англ. *And – which is more* 'і що більше') та меншою мірою – завдяки додаванню, лексичним трансформаціям (по 7 випадків, наприклад, додавання: укр. *тоді я певен; вже; знову*; лексична заміна: англ. *winnings* – укр. *надбання*; англ. *meet with* – укр. *знаєш*), граматичним трансформаціям (англ. *not be tired* – укр. *без утоми*; англ. *you'll be a Man* – укр. *ти еси людина*) та зміною пунктуаційних знаків (по 6, наприклад, англ. «*Hold on*» – укр. *стій!*) В. Стусові вдалося досягти відтворення смислу оригіналу. Незначними за поширеністю були прийоми антонімічного перекладу (англ. *keep (your virtue)* – укр. *не губиш...*), генералізації (англ. *sinew* 'сухожилля' – укр. *міло*), спеціалізації (англ. *things* – укр. *випір*; англ. *lose* – укр. *проциндрити*), калькування (по 2 одиниці, зокрема англ. *foes* – укр. *враг* з російської замість 'вороги').

Порівняльний аналіз вірша Дж. Р. Кіплінга та його перекладу В. Стусом уможливив виявлення подібностей, зокрема на лексичному і

граматичному рівнях. Автори апелюють до сумління читача, проголошують важливі цінності (честь, вірність, сміливість, свобода). В обох текстах переважають складнопідрядні речення, частини підрядних речень умови (у В. Стуса – часу), однак перекладачеві вдається спростити граматичні конструкції Дж. Р. Кіплінга, зводячи окремі підрядні речення до простих, дієприкметникові звороти – до словосполучення іменника з прийменником, не знижуючи загальної значущості викладеного змісту. У роботі над перекладом В.Стус дотримується двох принципів: по-перше, максимально чітко передати зміст, образність, мову, ритміку та строфіку вихідного тексту, по-друге, не обмежуватися вихідною формою твору.

Сприймавши чималу кількість текстів іноземними мовами, В. Стус як перекладач наповнював їх своїм баченням та досвідом. Для уникнення зарозумілості чи гордості в разі виконання настанов батька за версією В. Стуса велика літера у слові англ. *Man* замінена малою, бо немає нічого незвичайного у цьому батьківському кодексі правил поведінки у скрутних ситуаціях, за будь-яких обставин *людина* має залишатися людиною.

Досить складно при художньому перекладі створити максимально відповідний оригіналу варіант, бо різні структури мов, акценти в культурних традиціях, авторські стилі митців слова. Однак пошук більш-менш правильної форми занурює перекладача в новий художній світ автора твору, абстрагуючи від дійсності, що стало для В. Стуса альтернативним варіантом письменницької діяльності за часів фізично і морально гіркою досвіду політв'язня.

Звертання до загальнолюдських цінностей, захоплення героїчними образами, потреба долучитися до виховного процесу сина, звичка повертатися до раніше зробленого та вдосконалювати набуте зумовили виконання перекладу вірша Дж. Р. Кіплінга на високому рівні. Цьому сприяло використання цілої низки перекладацьких трансформацій, здебільшого комбінованого типу (лексико-граматичних) та опущень (див. п. 4).

ЛІТЕРАТУРА

1. Голікова О. М., Мирошніченко В. М. Переклади віршу Р. Кіплінга «Якщо» Стуса, Донцова та Стріхи в світлі теорії еквівалентності. *Актуальні проблеми загальної та професійної освіти*. 2009. С. 473–486.
2. Гадамер Ганс-Георг. Читання і перекладання. *Герменевтика і поетика*. Вибрані статті / Пер. з нім. В. Бабич, М. Кушнір та ін. / Упорядник, передмова Д. Наливайко. К.: Юніверс, 2001. 288 с.
3. Зорівчак Р. Український художній переклад як націєтворчий чинник. *Літ. Україна*. 2005. 13 січ; Вісн. Львів ун-ту. Сер. «Інозем. мови». 2005. Вип. 12. С. 18–23.
4. Квіт С. Чорне сонце з білої ночі потойбічності. Проект від 29 травня 2017. URL : <http://md-eksperiment.org/post/20170529-chorne-sonce-z-biloyi-nochi-potojbichnosti>. – Назва з титул. екрану.

5. Коцюбинська М. Х. Поет. Стус В. С. Твори: у 4 т., 6 кн. / [ред. М. Гончарук, передм. М. Коцюбинської]; НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Львів: Просвіта. Т. 1, Кн. 1: Зимові дерева. Веселий цвинтар. Круговерть. 1994. С. 7–39.
6. Кравченко Л. Феномен майстерності Стуса-перекладача. На матеріалі поезій Р.М. Рільке. *Дивослово*. 2008. № 1. С. 53–58.
7. Кравченко Л. Авторська інтенція Василя Стуса як перекладача Р. М. Рільке. *Молодь і ринок*. 2013. № 3 (98). С. 24–28.
8. «Країна Інкогніта»: Василь Стус / Сергій Грабовський. Аудіозапис програми : 10 Вересня 2005. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/934750.html>. – Назва з титул. екрану.
9. Михайлова Т. Василь Стус как переводчик русской литературы. *Literatura i władza. Związki na gruncie rosyjskim w XVIII–XXI wieku*. Warszawa, 2017. Т. 25. С. 213–226.
10. Наливайко Д. Василь Стус – перекладач. *Всесвіт* : журн. інозем. літ. 1991. № 1. С. 183–185.
11. Постать Василя Стуса над плином часу : 70-річчю від дня народження присвячується (1938-1985) : бібліографічний покажчик / [уклад. Авраменко Г. М., Зелена О. М., Спиця М. Г.]. Вінниця : Держ. картографічна фабрика, 2008. 240 с. (Наші видатні земляки).
12. Просалова В. Рецепція В. Стуса : пострадянська і діаспорна інтерпретації. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору* : [наук. збірн]. Вип. 12 / [відп. ред. С. В. Мишанич]. Донецьк : Норд-Прес, 2008. С. 255–267.
13. Синові. Редьярд КІПЛІНГ (в перекладі Василя Стуса). URL : <http://maysterni.com/publication.php?id=1145>. – Назва з титул. екрану.
14. Рудницький Л. Василь Стус і німецька література. Відношення поета до Гете і Рільке. URL : <http://exlibris.org.ua/stus/r24.html>. – Назва з титул. екрану.
15. Череватенко Л. «Чорне молозиво ранку...»: [Про пер. В. Стусом поезії П. Целяна]. *Основа*. 1997. № 11. С. 57–58.
16. Poetry & Translation: The Art of the Impossible / Peter Robinson. Liverpool University Press, 2010. 196 p.
17. Veretelnyk Roman. Found in Translation: Vasyl Stus and Rudyard Kipling's "If". *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. No 3 (2016). P. 143–159.

Калмикова М. В.

(м. Слов'янськ)

ТВОРЧИСТЬ ВАСИЛЯ СТУСА В КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Творчість Василя Стуса з кожним роком набуває все більшої значущості, приваблює багатогранністю й можливістю широкого використання як у процесі навчання, так і виховання сучасної молоді.